

УДК 32.019.51

РОЛЬ МЕДІА-ПРОПАГАНДИ В УМОВАХ «ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ»

THE ROLE OF MEDIA PROPAGANDA IN THE “HYBRID WAR”

РОЛЬ МЕДІА-ПРОПАГАНДЫ В УСЛОВИЯХ «ГИБРИДНОЙ ВОЙНЫ»

Юськів Б. М.

Доктор політичних наук, професор, професор кафедри економічної кібернетики Рівненського державного гуманітарного університету. E-mail: yuskivb@ukr.net

Хомич С. В.

Кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної кібернетики Рівненського державного гуманітарного університету. E-mail: sergiy.khomych@gmail.com

Yuskiv B.

Doctor of Political Science, Professor, Economic Cybernetics Department, Rivne State University of Humanities. E-mail: yuskivb@ukr.net

Khomych S.

PhD in Economic, Associate Professor, Economic Cybernetics Department, Rivne State University of Humanities. E-mail: sergiy.khomych@gmail.com

Юськов Б. Н.

Доктор политических наук, профессор, профессор кафедры экономической кибернетики Ривненского государственного гуманитарного университета. E-mail: yuskivb@ukr.net

Хомич С. В.

Кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической кибернетики Ривненского государственного гуманитарного университета. E-mail: sergiy.khomych@gmail.com

Анотація. Предметом дослідження стала «гібридна війна», яку веде на Сході України Російська Федерація. Особливістю «гібридної війни» є те, що в ній нарівні з військовими ресурсами активно використовуються ресурси невійськові, насамперед пропагандистські. Дослідження має на меті аналіз зв'язку між інтенсивністю бойових дій сепаратистів, підтримуваних російською армією і спеціальними силами РФ на Сході України, з одного боку, і пропагандистськими повідомленнями російських медіа, з іншого боку. Доведено, що російська медійна пропаганда має значно більший вплив на активність сепаратистів, ніж міжнародні заходи, які безпосередньо стосуються врегулювання російсько-українського конфлікту. Побудовано модель множинної регресії, яка демонструє, як середньоденне за тиждень сумарне число обстрілів ЗСУ з важких озброєнь плюс пострілів з ручної зброї з боку сепаратистів залежить від частоти появи певних слів у новинах Russia Today протягом тижня. Отримана модель є придатною для прогнозування бойової активності сепаратистів у зоні АТО.

Ключові слова: «гібридна війна», діяльність сепаратистів, пропаганда, російські медіа, модель множинної регресії.

Abstract. The subject of this research is one of the most pressing problems of today's Ukraine – military conflict with Russia, also known as “hybrid war”. Among the specific fea-

tures of this war is the usage of non-military, especially propaganda means along with the military ones. The aim of the research was to analyze possible connections between the Russian backed separatist forces, as well as Russian special operation forces on Ukrainian East, and the Russian media propaganda. It was proved that separatists' activities are more influenced by Russian propaganda, than by international activities aimed at peaceful resolving of the conflict. As a result, the reversed regression model was created, which can prove direct connection between the number of firefights and specific propaganda phrases used by Russian "Russia Today" propaganda channel. The model can be used to predict occurrence and the number of firefights by analyzing the propaganda content according to the key words.

Key words: "hybrid war", separatists' activities, propaganda, Russian media, regression model

Аннотация. Предметом исследования стала «гибридная война», которую ведет на Востоке Украины Российская Федерация. Особенностью «гибридной войны» является то, что в ней наравне с военными ресурсами активно используются ресурсы невоенные, в первую очередь пропагандистские. Исследование имеет целью анализ связи между интенсивностью боевых действий сепаратистов, поддерживаемых русской армией и специальными силами РФ на Востоке Украины, с одной стороны, и пропагандистскими сообщениями российских медиа, с другой стороны. Доказано, что российская медийная пропаганда имеет значительно больше влияния на активность сепаратистов, чем международные мероприятия, непосредственно связанные с урегулированием российско-украинского конфликта. Построена модель множественной регрессии, которая демонстрирует, как среднесуточное за неделю суммарное число обстрелов ВСУ из тяжелых вооружений плюс выстрелов из ручного оружия со стороны сепаратистов зависит от частоты появления определенных слов в новостях Russia Today в течение недели. Полученная модель пригодна для прогнозирования боевой активности сепаратистов в зоне АТО.

Ключевые слова: «гибридная война», деятельность сепаратистов, пропаганда, российские медиа, модель множественной регрессии.

Постановка проблеми. Сьогоднішні воєнні дії на Сході України, а також політичні, інформаційно-пропагандистські, економічні й інші аспекти, пов'язані з ними, експерти і науковці відносять до категорії «гібридних воєн». На думку В. Горбуліна [5], для Російської Федерації «гібридний» метод ведення війни на довгі роки стає домінуючим. Більше того, зауважує він, можна констатувати, що «гібридна війна» як форма агресивного вирішення Росією своїх геополітичних завдань не лише не обмежилася Україною, а й усіяло розвивається, а самі форми «гібридної війни» стають дедалі вигадливішими, поширюючись на нові театри воєнних дій.

Усе це актуалізує потребу більш ґрунтовного та розширеного дослідження вказаної тематики для всіх країн, тоді як для України ця потреба вже сьогодні є життєво необхідною з огляду на військову агресію Росії. Важливим є докладне вивчення як теоретичних засад «гібридної війни», так і її практичних аспектів на підставі набутого воєнного досвіду проведення АТО, переосмислення підходів до підтримання національної безпеки країни, перебудови системи оборони з врахуванням нових загроз і небезпек.

Відтак **предметом** наших досліджень стало цілком конкретне, але винятково актуальне питання – аналіз особливостей застосування пропагандистських засобів у процесі здійснення воєнних дій у рамках «гібридної війни» на Сході України.

Мета статті – аналіз того, як поєднуються пропагандистські впливи з воєнними діями під час «гібридної війни» на прикладі війни Російської Федерації, яку вона розгорнула на

Сході України. Мова йде про моделювання залежності між пропагандистськими повідомленнями в новинах *Russia Today* і активністю на лінії фронту проросійських сепаратистів, підтримуваних кремлівськими спецслужбами та російськими військовиками.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останнім часом з'явилося чимало публікацій на тему «гібридних воєн». Важливими є праці, написані такими зарубіжними авторами, як М. Айшервуд, Р. Барнсбі, П. Мансур, Ш. Рівс, Ф. Г. Хоффман. Від 1990-х рр. активно працює на цю тематику відомий український дослідник Г. Почепцов, який опублікував низку монографій на тему інформаційних воєн. Сьогодні в українському доробку на предмет «гібридних воєн» маємо не лише окремі статті таких авторів, як О. Балацька [1], В. Власюк [2], В. Горбулін [4; 5], О. Курбан [7], Г. Почепцов [9], Ю. Радковець [10], О. Саєнко [12], Л. Чекаленко [13] та інших, але й декілька цікавих монографій. Це, зокрема, праця Є. Магди «Гібридна війна: вижити і перемогти» [8], яка досліджує історичні, енергетичні та інформаційно-психологічні аспекти «гібридної війни», причини, через які Україна стала жертвою агресії з боку Росії, а також дослідження І. Руценка «Російсько-українська гібридна війна» [11], присвячене висвітленню соціальної складової війни, що в рамках воєн четвертого покоління стає чи не визначальним чинником протидії між агресором і країною, яка зазнала нападу.

Однак аналізуючи ступінь наукової розробленості концепції «гібридних воєн», варто вказати на два важливих на сьогодні проблемних моменти. По-перше, сама концепція «гібридних воєн» ще не є остаточно сформованою, а по-друге, вона динамічно розвивається в процесі її активного застосування у збройних конфліктах. Сказане особливо стосується суто невоєнних методів боротьби, які представляють собою поєднання політичних, економічних, інформаційних, психологічних та інших заходів з опорою на військову силу і які надзвичайно бурхливо розвиваються. Як зауважує В. Горбулін [5], поєднання традиційних і «гібридних» методів уже тепер є характерною рисою будь-якого збройного конфлікту. Звідси логічним є висновок про необхідність теоретичного осмислення наперед такого поєднання.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Особливості «гібридної війни» в Україні. Визначень «гібридної війни» в літературі є чимало. Мабуть, найчастіше означають «гібридну війну» [16] як різновид асиметричних дій, які здійснюються на трьох полях бою: у зоні воєнного конфлікту; серед власного населення; у просторі міжнародного співтовариства.

Коротко можна записати: *гібридна війна* = *партизанські дії* + *сучасні технології*.

При цьому повинна виконуватися важлива умова – спільне використання засобів військових і невійськових, а також пропагандистських ресурсів на стратегічному, операційному і тактичному рівні конфлікту [20].

Аналізуючи російський досвід «гібридних воєн», В. Горбулін виділяє три групи ключових компонентів, які співвідносяться із заходами в рамках «гібридних воєн» [5]:

1) традиційні військові засоби (використання регулярних військових підрозділів та озброєнь, а також сил спеціальних операцій);

2) квазімілітарна діяльність (створення і підтримка незаконних збройних формувань, підтримка та радикалізація сепаратистських рухів, формальні й неформальні приватні військові компанії);

3) операції немілітарного впливу, насамперед спеціальні інформаційні операції та «активні заходи» (у тому числі економічний тиск, операції в кіберпросторі, дипломатія, маніпуляції інформаційним простором).

Елементи «гібридних воєн» застосовувалися в різних ситуаціях і раніше. Це, зокрема, події в Нагірному Карабасі (зіткнення військ Вірменії та Азербайджану), лівансько-ізра-

їльська війна, російсько-грузинська війна, міжнародна інтервенція проти Ісламської держави. В. Горбулін детально аналізує три масштабні сьогоденні «гібридні» операції РФ, які стосуються Сирії («заморожування» конфлікту в країні), Європейського Союзу («емігрантська криза»), України (анексія, або «мирне» захоплення Криму, проект «Новоросія») [5].

Узагальнюючи, можна виділити наступні властивості «гібридної війни» [15; 16; 20]:

- ведення воєнних дій за допомогою сучасної військової техніки і мобілізаційних методів;
- поєднання елементів нерегулярної війни (партизанські дії), громадянської війни, штучно спричиненого заколоту (повстання), а також сепаратизму і тероризму;
- активне використання нелегальних збройних формувань (бойовиків);
- поєднання чотирьох різновидів агресії: традиційної, нерегулярної, терористичної й кібернетичної;
- ведення війни без офіційного оголошення війни;
- дозволяє агресору офіційно залишатися поза конфліктом, даючи можливість тим самим цілком або частково уникнути відповідальності за ініційовану ним війну;
- важливе місце відводиться операціям в кіберпросторі, а також економічним діям, психологічним та інформаційно-пропагандистським кампаніям і т. п.

Що стосується застосування концепції «гібридної війни» в Україні, то як зазначає В. Горбулін, «кожен конкретний елемент цієї «гібридної війни» не новий по суті і використовувався майже в усіх війнах минулого, однак унікальними є узгодженість і взаємозв'язок цих елементів, динамічність та гнучкість їх застосування, а також зростання ваги інформаційного чинника. Причому інформаційний чинник в окремих випадках стає самостійним складником і виявляється не менш важливим, ніж військовий» [4, с. 5].

На нашу думку, з одного боку, військова агресія Росії щодо України є проявом нового підходу до ведення таких інформаційних кампаній, у яких ключову роль відіграє психологічна індоктринація супротивника. З іншого боку, інформаційно-психологічний чинник у широких масштабах застосовується Росією, оскільки:

1) цільовий психологічний тиск на місцеве населення дозволяє звести потребу відкритого використання військової сили до обмеженого числа акцій, а також діяльності добре підготовлених диверсійних одиниць;

2) наступне використання дипломатичного тиску на підготовленому ґрунті сприяє не тільки активній, таємній інтервенції на Сході України – у регіонах Донецької та Луганської областей, але також захопленню чужої території, у тому числі в Криму, шляхом зміни балансу сил (влади) в регіоні на свою користь.

Загалом психологічний тиск скерований на три цільові групи: міжнародну спільноту, внутрішню російську аудиторію та мешканців територій, де відбуваються воєнні дії (регіони Донецької й Луганської областей). В очах європейських або американських адресатів має бути створено образ «легальних» дій РФ на території України (наприклад, боротьба проти дискримінації росіян і російськомовного населення України). Такі ж аргументи застосовуються і для впливу на населення Росії та мешканців територій конфлікту, але тут їхня мета дещо інша – стимулювати розвиток громадської думки в потрібному для Кремля руслі.

У медійних кампаніях застосовуються добре відпрацьовані та перевірені раніше техніки і прийоми, зокрема, під час російсько-грузинської війни [19]:

- односторонність переказу (телебачення демонструє винятково страждання російськомовного населення і епагує жорстокість українських військ);

- інформаційна блокада (блокування доступу на територію конфлікту журналістів неросійських видань);
- дезінформація і маніпулювання фактами (росіяни маніпулюють громадською думкою, показуючи війну в Україні за допомогою брехні, фейків, підміни фотографій та їхнього довільного тлумачення);
- замовчування незручних для РФ подій;
- тенденційний вибір/відбір «свідків подій»;
- активне використання для здійснення інформаційної війни можливостей Інтернету: Інтернет-форумів, жартів і анекдотів про українців і т.д.

Стандартна схема поєднання воєнних і пропагандистських дій у процесі проведення «гібридної війни» показана на рис. 1.

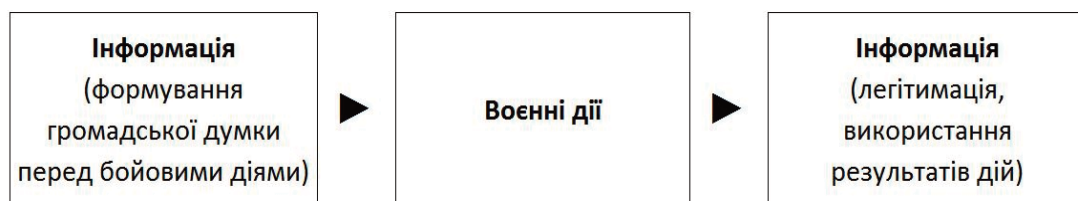

Рис. 1. Схема поєднання воєнних і пропагандистських дій у «гібридній війні».

Методичні засади дослідження. Методика дослідження передбачала послідовне виконання наступних етапів:

- 1) аналіз активності воєнних дій з боку сепаратистів;
- 2) дослідження впливу міжнародних акцій на активність воєнних дій з боку сепаратистів;
- 3) аналіз особливостей пропаганди в російських медіа на прикладі *Russia Today* (russian.rt.com);
- 4) моделювання залежності між пропагандою у новинах *Russia Today* і воєнними діями з боку сепаратистів.

Для аналізу використано «предикатну» модель (див. [6, с. 47–74]), структура якої в нашому випадку показана на рис. 2.

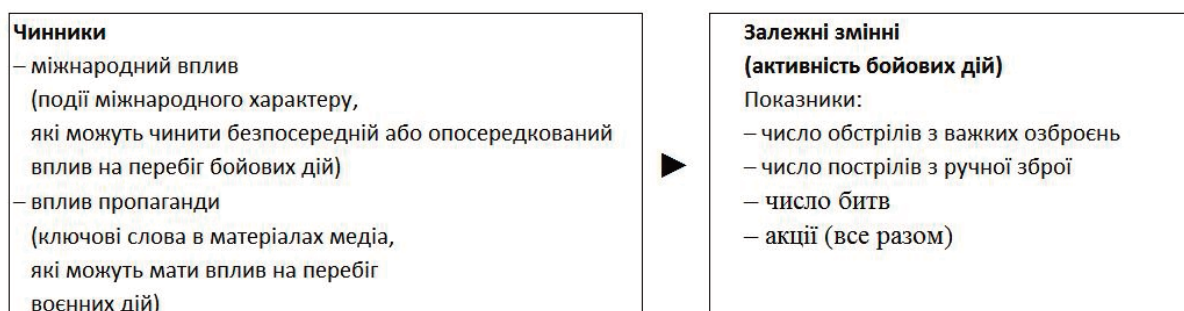

Рис. 2. «Предикатна» модель.

Кожен елемент моделі представляє собою окремий критерій підбору даних, а конкретні категорії критеріїв формувалися ex post (у процесі ознайомлення зі змістом частини досліджуваного матеріалу).

У процесі вивчення текстів повідомлень *Russia Today* застосовано метод контент-аналізу. Для опрацювання статистичного матеріалу і отримання висновків використано методи Data/Text Mining (візуалізація даних, аналіз головних компонент, методи кластеризації, аналіз асоціацій – опис методів див. [14; 21]), а також статистичного моделювання з використанням множинної регресії.

Дослідження проведено в серпні 2016 р.

Аналіз активності сепаратистів у зоні бойових дій. Вихідними даними для аналізу активності сепаратистів є матеріали про динаміку обстрілів українських військ в зоні АТО за період із квітня 2015 р. до липня 2016 р., які подає «Український кризовий медіа-центр» на своїй Інтернет-сторінці (<http://uacrisis.org/ato-interactive-chart-chronology>). На підставі цих даних розраховано щоденні та щотижневі значення чотирьох узагальнених показників, які на наступних етапах дослідження класифікувалися як залежні змінні:

- число пострілів з ручної зброї (міномети, гранатомети, стрілецька зброя);
- число обстрілів з важких озброєнь (використання РСЗВ, зенітних установок, артилерії, танків, БМП);
- число бойових зіткнень;
- загальне число акцій (сума всіх попередніх показників).

На рис. 3. представлено графіки динаміки трьох перелічених показників.

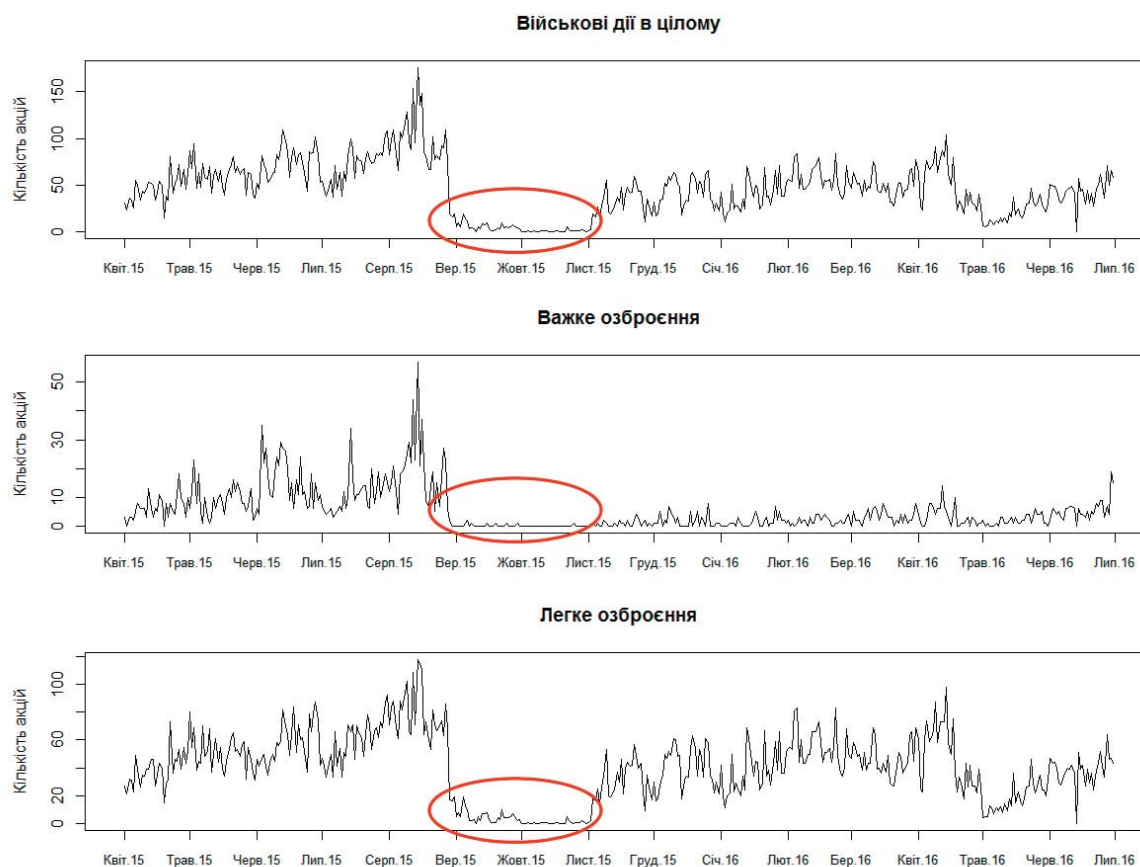

Рис. 3. Динаміка активності сепаратистів – число обстрілів українських військ в зоні АТО за видами озброєнь (квітень 2015 р. – липень 2016 р.).

Графіки свідчать, що активність сепаратистів і російських військ, які їх підтримують, не є однорідною – періоди відносного спокою чергуються з інтенсивними сутичками. Загалом середньоденне число акцій дорівнювало 46 обстрілів, пострілів і боїв з варіацією ± 5 . Незавжди також помітити три доволі тривалих періоди поступового посилення активності, а також один двомісячний період (вересень-жовтень 2015 р.) практично цілковитого спокою. Регулярних сезонних або місячних (про що багато писали мас-медіа) коливань не виявлено, а число обстрілів з важких озброєнь і число пострілів з ручної зброї не завжди взаємно корелюються (коефіцієнт кореляції $r = 0,61$).

Активність сепаратистів і міжнародна діяльність на підтримку України. Перед тим, як аналізувати вплив російської пропаганди на активність сепаратистів, ми спробували з'ясувати, чи мають хоч який-небудь вплив на цю активність різноманітні спроби міжнародного врегулювання російсько-українського конфлікту на Сході України (за міжнародною термінологією).

Насамперед йдеться про:

- зустрічі нормандської четвірки (складається з представників України, Франції, Німеччини та Росії й має на меті розв'язання конфлікту на Сході України);
- мінські зустрічі (регулярні зустрічі контактних груп Росія – Україна – ОБСЄ стосовно врегулювання ситуації на Сході України);
- засідання Ради НАТО та інші формати участі НАТО;
- гуманітарну допомогу сепаратистам з боку Російської Федерації.

Аналіз графіків динаміки активності сепаратистів, на яких нанесено вказані заходи, наводить на думку, що ці міжнародні заходи практично не впливають на число воєнних акцій у зоні АТО. Як приклад наведемо лише один такий графік (рис. 4), який демонструє щоденну динаміку загального числа акцій (обстрілів + пострілів) і мінських зустрічей протягом усього досліджуваного періоду. З графіка можна побачити, що частина мінських зустрічей відбувалася у періоди зростання активності (до та після них), інша частина – у періоди спадання. Якоїсь сталої закономірності, наприклад, коли напередодні чи по завершенні зустрічі бойова активність сепаратистів обов'язково зменшується чи зростає, не спостерігається.

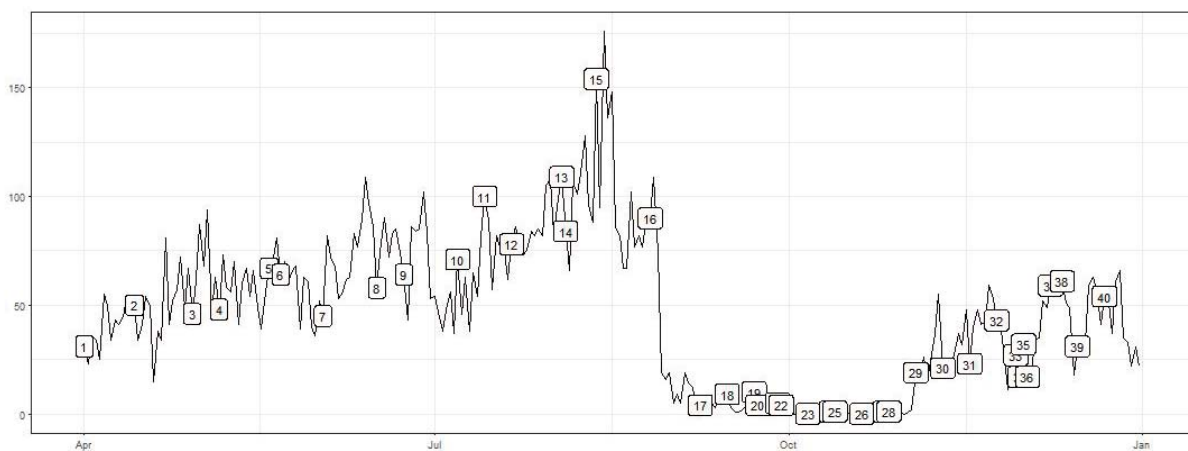

Рис. 4. Бойова активність сепаратистів у зоні АТО і мінські зустрічі (агрегація щоденна).

До висновку, що міжнародні акції слабо впливають на бойову активність сепаратистів, також приходимо у процесі моделювання регресійної залежності числа обстрілів і пострілів від перелічених міжнародних заходів. Приклади побудованих моделей:

- 1) залежність числа обстрілів з важких озброєнь від гуманітарної допомоги РФ

$$Heavy_weap=21.5Hum+26.4 \quad Pr(>|t|)=0.04$$

- 2) залежність числа обстрілів і пострілів від засідань Ради НАТО

$$Hand_weap=-108.21NATO+284.07 \quad Pr(>|t|)=0.07$$

$$Heavy_weap=-28.85NATO+39.41 \quad Pr(>|t|)=0.09$$

$$Action=-138.47NATO+326.18 \quad Pr(>|t|)=0.06$$

Табл. 1 містить узагальнені результати моделювання, які свідчать, що практично жодна з отриманих регресійних моделей не є адекватною на рівні довіри $p = 0,05$.

Таблиця 1

Загальна характеристика моделей

Змінні незалежні (фактори)		Змінні залежні		
		Action	Heavy_weap	Hand_weap
Norm and	знак коефіцієнта кореляції	+	+	+
	адекватність моделі	ні	ні	ні
Hum	знак коефіцієнта кореляції	+	+	+
	адекватність моделі	ні	так	ні
Minsk	знак коефіцієнта кореляції	-	-	-
	адекватність моделі	ні	ні	ні
NATO	знак коефіцієнта кореляції	-	-	-
	адекватність моделі	так ($p = 0,1$)*	так ($p = 0,1$)*	так ($p = 0,1$)*

* модель адекватна на рівні довіри p

Отримані висновки дозволили нам абстрагуватися від міжнародних заходів (включити їх із наступного розгляду) і приступити безпосередньо до аналізу залежності між військовою активністю сепаратистів і пропагандистськими впливами російських медіа.

Характеристика пропаганди в російських медіа щодо України. Ситуація в російських медіа (і не тільки в них) істотно змінилася з приходом до влади В. Путіна. Практично всі медіа стали власністю держави або через різні механізми контролюються владою. Подібно як за радянських часів, найбільше влада контролює телебачення. Характерною є тенденційність представлення фактів. Прикладом можуть послужити коментарі, пов'язані з подіями за останні три роки в Україні. Новини в різних медіа є ідентичними, представляють ті ж самі події в такій самій інтерпретації.

З таких міркувань для отримання медійної картини поточних подій достатньо обмежитися аналізом новин лише одного медіа. Наш вибір упав на *Russia Today*. *Russia Today* (RT) – це російський міжнародний багатомовний інформаційний телеканал зі штаб-квартирою в Москві. Він був заснований у 2005 р. російським урядом, фінансується з бюджету Російської Федерації. Бюджет RT в 2016 р. становить 19 млрд. рублів (\$290 млн. доларів). За даними російського *Forbes*, дотації держави для цього каналу дорівнюють 17,5 млрд. рублів (\$270 млн.) [3].

У 19 філіях RT у 15 країнах працює понад 2 тис. осіб. Одна лише студія у Вашингтоні працевлаштовує 70 осіб. Головним редактором RT від самого початку є М. Симонян, член елітарного «кремлівського пулу» журналістів. До «пулу» входять представники російських федеральних ЗМІ та основних зарубіжних інформаційних агентств, акредитованих у прес-службі Кремля для висвітлення роботи президента і прем'єра РФ. RT часто називають «рупором Кремля». У 2011 р. це був другий за рейтингом канал закордонних новин, який найчастіше дивилися мешканці США по BBC World News [17]. Польський тижневик *Polityka* так характеризує місію телестанції: «Росія – найважливіша, Америка – лицемірна, а медіа – це багатоголовий звір. На жаль, вишукану мову і гарні чуттєві спостереження вбиває ідеологічна глазура» [18, с. 33].

Матеріалом для аналізу пропаганди в медіа послужили статті на сайті *Russia Today* в рубриці «Новини» (<https://russian.rt.com/news>). Дослідженням було охоплено новини за період з 01. 04. 2015 р. до 30. 12. 2015 р. з хештегом «#Україна». Вибірка складалася з 9565 статей. У кожній статті ми брали до уваги заголовки (назву), дату публікації і лід.

На початку, після ознайомлення зі змістом частини вибірки, було виділено список слів (75 слів), які, на нашу думку, могли нести певне пропагандистське навантаження. Приклади слів із цього переліку наведено на рис. 5.

Росія	влада	агресор	нацисти
російський	Порошенко	правий	біженці
національний	Яценюк	сектор	найманці
інтерес	Київ	сепаратисти	операція
російськомовний	хунта	екстремісти	стріляти
народ	війна	бандити	вбити
проти	цивільне	радикали	загроза
історичний	ворожість	фашисти	жертви
справедливість	санкції	націоналісти	Новоросія
Україна	пропаганда	бандерівці	...

Рис. 5. Приклади слів, підозрюваних на наявність пропаганди.

Перші висновки ми отримали, аналізуючи частоту появи ключових слів у новинах і генеруючи на цій основі хмаринки слів. Хмаринки слів – це графічне представлення слів, випадково розміщених на графіку, розміри шрифту і товщина ліній яких залежать від їхньої важливості або частоти використання.

На рис. 6 представлена хмаринка слів, яка віддзеркалює найбільш значущі слова в новинах *RT* за три квартали 2015 р., починаючи з другого кварталу. Виявилося, що такими словами насамперед є «право (правий)», «Україна» і «народ», на другому плані – «США», «Росія», «Порошенко» і «влада», а на третьому – «проти», «політика», «ведення» (переговорів). На останніх щаблях розміщено слова «газ», «санкції», «нормандська», «Мінськ», «загроза». Фактично це означає, що найбільший акцент у новинах зроблено на підтримку права в Україні або звинувачення правих / екстремістських сил (у них однаковий корінь), далі звертається увага на те, хто винен у цьому (очевидно, що це – США й українська влада на чолі з Порошенком), тоді як про війну («це ж не так важливо!!!») говориться десь наприкінці, так само як і про санкції, жертви війни і т. п.

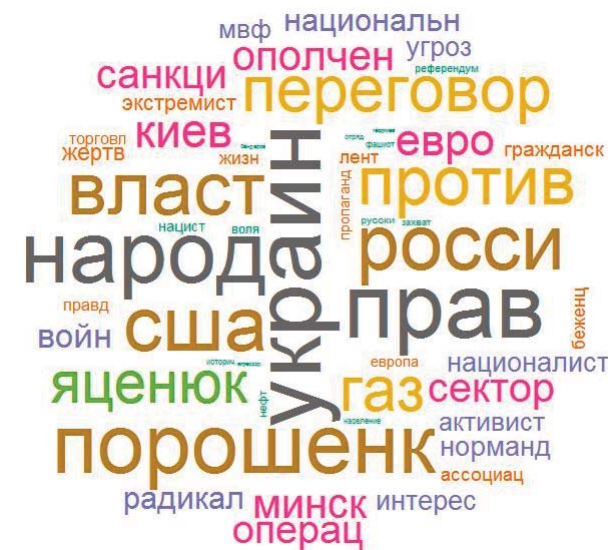

Рис. 6. Хмаринки ключових слів за квітень – грудень 2015 р.

Якщо подивитися на хмаринки ключових слів за кожен з трьох кварталів окремо (рис. 7), то можна побачити, що пріоритети пропаганди з часом практично не змінилися. Однак змінилося те, що незважаючи на посилення впливу міжнародних санкцій щодо Росії, щораз менше говориться про проблеми, які виникають і нарощуються там.

Наступним кроком аналізу стала кластеризація ключових слів і відтак безпосередньо новин *RT*.

Рис. 7. Хмаринки ключових слів за 2–4 квартали 2015 р.

Спочатку кластеризація ключових слів дозволила відшукати найчастіше вживані їхні поєднання – кластери слів. Виділення кластерів дозволило визначити головні тематичні дискурси пропаганди на тему подій в Україні. Як бачимо з рис. 8, виділяються наступні кластери або теми слів (у дужках виокремлено підгрупи слів у рамках кожної групи) :

- 1) (влада, Росія, США), (Порошенко, народ, право/правий, Україна);
- 2) проти, (Яценюк, газ, переговори);
- 3) (національний, МВФ, загроза), (інтерес, нормандська), (активісти, націоналісти, біженці, жертви);
- 4) євро, (Київ, Мінськ, санкції), (акція, війна, бойовики);
- 5) екстреміст, радикальний, сектор;
- 6) (Європа, пропаганда), (життя, правда), (асоціація, торгівля), (цивільний, стрічка), (свобода, нацисти, захоплення, нафта, референдум, російський, історична, підрозділ, населення, фашисти, агресор, долар, інфляція, бандерівці, георгіївська, сепаратисти).

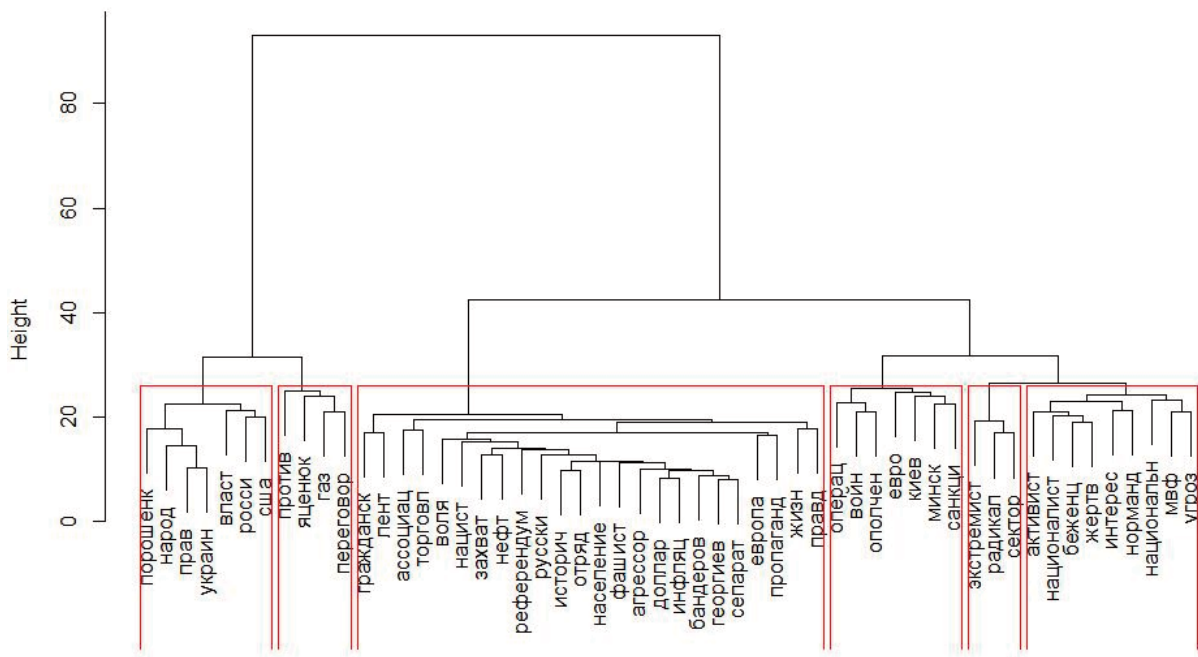

Рис. 8. Кластери ключових слів (на підставі аналізу ключових слів матеріалів RT протягом квітня – грудня 2015 р.).

distMatrix
hclust (*, "ward.D2")

Цікавим є факт, що найчастіше вживані слова складають зміст першого кластера. Це значить, що саме цей кластер представляє собою найважливішу тезу (або ж головний «посыл») російської пропаганди. Решта тематичних дискурсів / кластерів – це додатки, які супроводжують саме цю тезу і які спрямовують увагу цільової групи до українського дискурсу з точки зору саме цієї головної пропагандистської тези.

Кластеризація ключових слів (рис. 9) також дозволила відокремити кластери статей.

Cluster 1:

право Україна Порошенко США сектор народ

Cluster 2:

Україна право народ Порошенко Росія США

Cluster 3:

право Україна Порошенко народ Росія влада

Cluster 4:

влада народ Україна право Київ Порошенко

Cluster 5:

народ Україна влада право США Порошенко

Cluster 6:

Україна народ переговори право Росія газ

Рис. 9. Кластери статей (на основі аналізу ключових слів новин RT).

Тим самим вдалося визначити основні тематичні групи публікацій, які з позиції російської пропаганди звучать так:

- 1) діяльність радикальної націоналістичної організації «Правий сектор» і події в Україні, зв'язок «Правого сектора» з американськими спецслужбами;
- 2) відносини між Росією та США в умовах конфлікту на Сході України;
- 3) російсько-українські відносини в умовах конфлікту на Сході України;
- 4) порушення прав особи і злочинні насильницькі дії з боку уряду України щодо протестуючих на Півдні та Сході України, російського та російськомовного населення України;
- 5) політика США щодо України, київська влада як американська маріонетка;
- 6) російсько-українські газові переговори, звинувачення України.

Далі ми зосередилися на асоціаціях слів (word-associations) у статтях. Виявлення установлених поєднань / асоціацій слів дозволяє краще зрозуміти зміст повідомлення, відшукати приховані шаблони або зразки (patterns) змісту. У пропаганді, особливо в російській, формування та використання асоціацій слів є винятково важливим елементом техніки маніпулювання і дезінформації і мають на меті створення потрібних упереджень, а також зменшує потреби людей самостійно та об'єктивно осмислювати сутність реальних процесів, що відбуваються в суспільстві.

На рис. 10 представлено асоціації ключових слів, коефіцієнт кореляції яких $r > 0,2$. Загалом нічого несподіваного в цій асоціативно-вербальній мережі ми не отримали. Зрозуміло, якщо слово «Росія» найчастіше, і при тому позитивно, пов'язується зі словом «народ», то слово «Київ» асоціюється з негативними поняттями «влада (українська)» і «Порошенко», а слово «США» – це винятково негативні для росіян асоціації із словами

«бойовики», «проти», «сектор (правий)», «Мінськ (ведення переговорів)» і «Порошенко». Так само слово «санкції» негативно асоціюється зі словами «проти», «Росія», «Порошенко», «влада». Натомість до слова «екстремісти» найкраще пасують слова «(правий) сектор», «радикальний» і «гривня (адже екстремістська діяльність фінансується Києвом)».

	<u>Росія</u>		<u>Київ</u>		<u>США</u>
народ	0,28	влада	0,29	бойовики	0,24
санкції	0,26	Порошенко	0,21	проти	0,22
Порошенко	0,23			сектор	0,22
газ	0,22		<u>Порошенко</u>	Мінськ	0,21
євро	0,21	санкції	0,24	Порошенко	0,10
		право	0,23		
	<u>війна</u>	Росія	0,23		<u>нормандська</u>
бойовики	0,25	Київ	0,21	Мінськ	0,23
сепаратисти	0,24	США	0,21	переговори	0,22
бандерівці	0,20			четвірка	0,22
життя	0,20		<u>радикальний</u>		
		сектор	0,53		<u>санкції</u>
	<u>проти</u>	екстремісти	0,30	проти	0,33
санкції	0,33	націоналісти	0,29	Росія	0,26
США	0,22			Порошенко	0,24
Мінськ	0,21		<u>екстремісти</u>	влада	0,21
бойовики	0,21	сектор	0,42		
влада	0,20	радикальний	0,30		<u>переговори</u>
		гривня	0,20	газ	0,31
	<u>газ</u>			влада	0,24
переговори	0,31		<u>Мінськ</u>	право	0,23
Яценюк	0,27	бойовики	0,29	цивільний	0,22
народ	0,24	нормандська	0,23	нормандська	0,22
Росія	0,22	проти	0,21	бойовики	0,21
		США	0,21	народ	0,20

Рис. 10. Асоціації окремих ключових слів у новинах RT.

Активність бойових дій сепаратистів і пропагандистські новини RT. Останнім етапом дослідження став аналіз залежності між пропагандистськими впливами в новинах RT і числом бойових акцій сепаратистів (обстрілів + пострілів у бік збройних сил України) у зоні АТО.

Як залежну змінну нами вибрано середньодобове протягом тижня число обстрілів сепаратистами українських військ з важких озброєнь плюс пострілів з ручної зброї в українських військових, а чинниками – частоту повторень ключових слів у новинах RT за цей же період. Варто відзначити, що зв'язок між залежною змінною та факторами не є причинно-наслідковим. Він зумовлений тим, що і пропагандистські публікації (новини), і воєнні дії бойовиків заплановані та скоординовані в одному центрі й чітко виконуються згідно з розробленим планом. Як припускалося нами раніше, пропаганда завжди (обов'язково) передує бойовим діям, і тому ми можемо в певному сенсі говорити про залежність числа обстрілів і пострілів від пропагандистських слів, а не навпаки.

Наступний аналіз показав, що оптимальним періодом агрегації даних є тиждень, оскільки число обстрілів найкраще корелюється з ключовими пропагандистськими словами, які звучали в новинах цього самого тижня. Тоді як, наприклад, кореляція між частотою появи ключових слів одного тижня і обстрілами та пострілами наступного тижня є істотно слабшою.

Для побудови моделі ми скористалися методом покрокового виключення факторів множинної регресії. Початкова модель включала 75 факторів-слів. Результати моделювання представлено на рис. 11.

```
Call:
lm(formula = ma0 ~ uk5 + uk10 + uk46 + uk59 + uk3 + uk8 + uk13 +
    uk17 + uk18 + uk19 + uk20 + uk29 + uk31 + uk32 + uk43 + uk49 +
    uk50 + uk57 + uk58 + uk29 + uk31 + uk57 + uk58 + uk64 + uk65 +
    uk70 + uk72 + uk73, data = h_41)

Coefficients:
    Estimate Std. Error t value Pr(>|t|)
1  -9.50187    2.41381  -3.936 0.005629 **
2 -13.77541    2.24139  -6.146 0.000469 ***
3   0.75646    0.03655  20.694 1.55e-07 ***
4  -1.76352    0.13686 -12.886 3.94e-06 ***
   1.90111    0.39280   4.840 0.001878 **
   9.90252    0.57183  17.317 5.26e-07 ***
  -14.02460    2.14236  -6.546 0.000320 ***
   2.54074    0.25465   9.977 2.17e-05 ***
   7.49111    1.03949   7.206 0.000176 ***
  -94.57098    9.74942  -9.700 2.61e-05 ***
  -51.35457    5.68146  -9.039 4.15e-05 ***
   -8.42929    1.10314  -7.641 0.000122 ***
  -15.41152    0.87192 -17.675 4.57e-07 ***
  13.57474    1.04148  13.034 3.64e-06 ***
 -26.00483    1.52492 -17.053 5.85e-07 ***
  18.32563    0.85715  21.380 1.23e-07 ***
   2.02920    0.58368   3.477 0.010314 *
  87.20912    9.23150   9.447 3.11e-05 ***
   5.74960    1.10896   5.185 0.001274 **
 -11.45645    1.01205 -11.320 9.40e-06 ***
  -2.15667    0.20609 -10.465 1.58e-05 ***
   2.97047    0.71698   4.143 0.004333 **
   5.59983    1.88815   2.966 0.020933 *
   6.76602    1.30451   5.187 0.001272 **
  -6.28196    0.50020 -12.559 4.68e-06 ***

---
Signif. codes:  0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1

Residual standard error: 2.754 on 7 degrees of freedom
Multiple R-squared:  0.9971, Adjusted R-squared:  0.9873
F-statistic: 101.7 on 24 and 7 DF, p-value: 8.806e-07
```

Рис. 11. Протокол результатів моделювання.

Отримана остаточна модель належить до категорії лінійної множинної регресії, яка дозволяє пояснити залежність числа обстрілів і пострілів від частоти появи у новинах *RT* групи з 24 пропагандистських слів. З протоколу моделювання слідує, що всі коефіцієнти регресії є значущими на рівні значущості $p < 0,05$, значущим є рівняння в цілому з точки зору *F*-критерію Фішера. Про високу якість рівняння регресії свідчить практично рівне одиниці значення коефіцієнта детермінації ($R^2 = 0,9971$), тобто побудована модель проясняє 99,71% варіації залежної змінної. Перелічене є свідченням того, що рівняння регресії є цілком придатним для прогнозування числа обстрілів і пострілів за допомогою відомих частот факторних слів, включених до складу моделі.

Цікавою є змістовна інтерпретація моделі. Отримані коефіцієнти регресії добре піддаються змістовному тлумаченню з огляду на те, що всі факторні змінні мають однакові

й цілком зрозумілі одиниці виміру – частота появи в новинах. Згідно з моделлю, збільшення фактора (величини незалежної змінної) на одиницю (частота відповідного слова у новинах *RT* за тиждень зростає на одиницю) приводить до зміни (збільшення або зменшення – залежно від знаку коефіцієнта) значення залежної змінної (середньоденного за тиждень числа обстрілів і пострілів) на величину відповідного коефіцієнта. На рис. 12 представлено групу ключових слів, які згідно з моделлю впливають на число обстрілів і пострілів. З лівого боку маємо слова і відповідні величини (коефіцієнти), на скільки зменшується число обстрілів від появи один раз у новинах даного слова, а з правого – слова, які аналогічно зменшують число обстрілів. Сумуючи добутки коефіцієнтів рівняння регресії на частоту появи відповідних слів у новинах *RT* за тиждень, отримуємо оцінку середньодобового числа пострілів і обстрілів протягом цього тижня.

Слово	Зменшення значення залежної змінної	Слово	Збільшення значення залежної змінної
ненависть	-94,6	ввічливий	87,2
розпалювання	-51,4	правда	18,3
анексія	-26,0	нацисти	13,6
націоналісти	-15,4	народний	9,9
історичний	-14,0	громадянський	7,5
російськомовний	-13,8	долар	6,8
життя	-11,5	біженці	5,7
пропаганда	-8,4	інфляція	5,6
євро	-6,3	торгівля	3,0
ЄС	-2,2	Яценюк	2,5
народ	-1,8	активісти	2,0
		Мінськ	1,9
		Україна	0,8

Рис. 12. Ключові слова та їхній вплив на число обстрілів українських військовиків у зоні АТО.

Якщо уважніше придивитися до переліку вказаних у таблиці слів, то можна побачити, що число обстрілів і пострілів зменшується, особливо коли у новинах з'являються такі негативно забарвлені слова, як «ненависть», «розпалювання», «анексія» та інші. Коли диктори новин говорять про цілком позитивні речі – «ввічливий» і «правда», то слід очікувати збільшення активності сепаратистів.

Висновки. Предметом дослідження стала «гібридна війна», яку веде на Сході України Російська Федерація. Особливістю «гібридної війни» є те, що в ній нарівні з військовими ресурсами активно використовуються ресурси невійськові, насамперед пропагандистські. Дослідження має на меті аналіз зв'язку між інтенсивністю бойових дій сепаратистів, підтримуваних російською армією і спеціальними силами РФ на Сході України, з одного боку, і пропагандистськими повідомленнями російських медіа, з іншого боку. Доведено, що російська медійна пропаганда має значно більший вплив на активність сепаратистів, ніж міжнародні заходи, які безпосередньо стосуються врегулювання російсько-українського конфлікту. Побудовано модель множинної регресії, яка демонструє, як середньоденне за тиждень сумарне число обстрілів ЗСУ з важких озброєнь плюс пострілів з ручної зброї з боку сепаратистів залежить від частоти появи певних слів у новинах *Russia Today* протягом тижня.

Отримана модель є придатною для прогнозування бойової активності сепаратистів у зоні АТО, з чим і пов'язана перспектива подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Балацька О. Б. Трансформація сучасного збройного насилля: специфічні риси і тенденції / О. Б. Балацька // Грані. – 2016. – № 9 (137). – С. 95–102.
2. Власюк В. В. Деякі основи поняття «гібридна війна» в міжнародному праві / В. В. Власюк, Я. В. Карман // Право і громадянське суспільство. – 2015. – № 1. – С. 226–234.
3. Гомон Д. Війна з брехнею. Чому Європа програє російській пропаганді / Д. Гомон. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://espresso.tv/article/2016/10/25/quotrasha_tudeuquot_i_kompaniya_yak_yevropa_protudydiye_rosiyskiy_propagandi.
4. Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу / В. Горбулін // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 4 (33). – С. 5–12.
5. Горбулін В. Гібридна війна: все тільки починається... / В. Горбулін // Дзеркало тижня. Україна. – 25 березня 2016. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viyna-vse-tilki-pochinayetsya.html>.
6. Інформаційне забезпечення транскордонного співробітництва України: методичні аспекти / Б. М. Юськів, Н. П. Карпчук, Є. Б. Тихомирова та ін.: за заг. ред. А. М. Митко. – Луцьк: Вежа-друк, 2015. – 252 с.
7. Курбан О. Сучасна гібридна війна: нові форми агресії / Олександр Курбан. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.racurs.ua/1063-suchasna-gibrydna-viynata-yiyi-vidobrajennya-u-virtualniy-realnosti-chastyina-2>.
8. Магда Є. В. Гібридна війна: вижити і перемогти / Євген Магда. – Х. : Віват, 2015. – 304 с.
9. Почепцов Г. Гібридна війна: інформаційна складова / Георгій Почепцов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/gibridna_viyna_informatsiyna_skladova.
10. Радковець Ю. Ознаки технологій «гібридної війни» в агресивних діях Росії проти України / Ю. Радковець // Наука і оборона. – 2014. – № 3. – С. 36–42.
11. Рущенко І. П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога: монографія / І. П. Рущенко. – Харків: ФОП Павленко О. Г., 2015. – 268 с.
12. Саєнко О. Механізм інформаційно-психологічного впливу в умовах гібридної війни / О. Г. Саєнко // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Психологія. – 2015. – Вип. 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpn_2015_1_11.
13. Чекаленко Л. Про поняття «гібридна війна» / Людмила Чекаленко // Віче. – 2015. – № 5. – С. 41–42.
14. Чубукова И. А. Data Mining / И. А. Чубукова. – М. : Интернет-университет информационных технологий; БИНОМ. Лаборатория знаний, 2008. – 382 с.
15. Deterring hybrid warfare: a chance for NATO and the EU to work together? // NATO Review. – 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nato.int/docu/review/2014/Also-in-2014/Deterring-hybrid-warfare/EN/index.htm>.
16. Hoffman F. G. Hybrid vs. Compound war. The Janus choice: Defining today's multifaceted conflict / Frank G. Hoffman. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20100917155357/http://armedforcesjournal.com/2009/10/4198658>.
17. Jonas C. J. System medialny Rosji / С. J. Jonas. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://prezi.com/sz4xelbpciap/system-medialny-rosji>.

18. Prus-Wojciechowska J. Margarita Simonian. Usta Kremla / J. Prus-Wojciechowska // Polityka. –19. 02. 2011.
19. Rogoża J. Rosyjska wojna propagandowa: media jako broń dalekiego i bliskiego zasięgu / J. Rogoża. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.forum.kaukaz.pl/view-topic.php?t=638>.
20. Wojna hybrydowa. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cosiezatymkryje.com/wojna-hybrydowa>.
21. Yanchang Z. R and Data Mining: Examples and Case Studies / Zhao Yanchang. – Academic Press, Elsevier Publish, 2012. – 256 p.

References

1. Balatska O. (2016) ‘Transformatsiia suchasnoho zbroinoho nasyllia: spetsyfichni rysy i tendentsii’ [The transformation of armed violence: specific features and tendencies], *Hrani* 9 (137): 95–102.
2. Vlasiuk V., Karman V. (2015) ‘Deiaki osnovy poniattia “hibrydna viina” v mizhnarodnomu pravi’ [Some basics of the concept of “hybrid warfare” in international law], *Pravo i hromadianske suspilstvo* 1: 226–234.
3. Homon D. (2016) ‘Viina z brekhneiu. Chomu Yevropa prohraie rosiiskii propahandi’ [The war with lies. Why Europe is playing Russian propaganda]. Available at: <http://espreso.tv/article/2016/10/25/quotrasha_tudeyquot_i_kompaniya_yak_yevropa_prottydiye_rosiyskiy_propagandi>
4. Horbulin V. (2014) “Hibrydna viina” yak kliuchovy instrument rosiiskoi heostrategii revanshu’ [“Hybrid warfare” as a key instrument of Russian geostrategy revenge], *Stratehichni priorytety* 4 (33): 5–12.
5. Horbulin V. (2016) ‘Hibrydna viina: vse tilky pochynaietsia’ [Hybrid warfare: everything is just beginning], *Dzerkalo tyzhnia*. Ukraina, 25. 03. 2016. Available at: <<http://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viyna-vse-tilki-pochinayetsya.html>>
6. Yuskiv B., Karpchuk N., Tykhomyrova Ye. in. (2015) ‘Informatsiine zabezpechennia transkordonnoho spivrobotnytstva Ukrainy: metodychni aspekty’ [Information support CBC Ukraine: methodological aspects], Lutsk: Vezha-druk.
7. Kurban O. (2016) ‘Suchasna hibrydna viina: novi formy ahresii’ [Modern hybrid warfare: new forms of aggression]. Available at: <<http://ua.racurs.ua/1063-suchasna-gibrydna-viynata-yiyi-vidobrajennya-u-virtualniy-realnosti-chastyna-2>>
8. Mahda Y. V. (2015) ‘Hibrydna viina: vyzhyty i peremohty’ [Hybrid warfare: survive and win], Kharkiv : Vivat.
9. Pocheptsov H. (2015) ‘Hibrydna viina: informatsiina skladova’ [Hybrid warfare: information component]. Available at: <http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/gibridna_viyna_informatsiyna_skladova>
10. Radkovets Yu. (2014) ‘Oznaky tekhnolohii “hibrydnoi viiny” v ahresyvnykh diiakh Rosii proty Ukrainy’ [Signs Technology “hybrid warfare” in aggressive actions of Russia against Ukraine], *Nauka i oborona* 3: 36–42.
11. Rushchenko I. P. (2015) ‘Rosiisko-ukrainska hibrydna viina: pohliad sotsioloha: monohrafiia’ [Russian-Ukrainian hybrid warfare: look sociologist], Kharkiv: FOP Pavlenko O. H.
12. Saienko O. (2015) ‘Mekhanizm informatsiino-psykholohichnoho vplyvu v umovakh hibrydnoi viiny’ [The mechanism of information-psychological impact in terms of hybrid warfare], *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriya: Psykholohiia*, Vol. 1. Available at: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpn_2015_1_11>

13. *Chekalenko L.* (2015) “Pro poniattia “hibrydna viina” [About the concept of “hybrid warfare”], *Viche* 5: 41–42.
14. *Chubukova Y.* (2008) *Data Mining*, Moskva: BYNOM.
15. *Deterring hybrid warfare: a chance for NATO and the EU to work together* (2014), *NATO review*. Available at: <<http://www.nato.int/docu/review/2014/Also-in-2014/Deterring-hybrid-warfare/EN/index.htm>>.
16. *Hoffman F. G.* (2009) ‘Hybrid vs. Compound war. The Janus choice: Defining today’s multifaceted conflict’. Available at: <<https://web.archive.org/web/20100917155357/http://armedforcesjournal.com/2009/10/4198658>>
17. *Jonas C. J.* (2014) ‘System medialny Rosji’ [Russian media system]. Available at: <<https://prezi.com/sz4xelbpciap/system-medialny-rosji>>
18. *Prus-Wojciechowska J.* (2011) ‘Margarita Simonian. Usta Kremla’ [Margarita Simonian. The horn of Kremlin], *Polityka*, 19. 02. 2011.
19. *Rogoża J.* (2014) *Rosyjska wojna propagandowa: media jako broń dalekiego i bliskiego zasięgu* [Russian propaganda warfare: media as a weapon long and short range]. Available at: <<http://www.forum.kaukaz.pl/viewtopic.php?t=638>>
20. *Wojna hybrydowa* [The “hybrid warfare”]. Available at: <<http://www.cosiezatymkryje.com/wojna-hybrydowa>>
21. *Yanchang Z.* (2012) *R and Data Mining: Examples and Case Studies*, Academic Press, Elsevier Publish.